

БОКА У СТВАРАЊУ РИСТА КОВИЈАНИЋА

Крајем 1985. године проф. Ристо Ковијанић прославио је деведесети рођендан и шест и по деценија од објављивања првих научних радова. У фебруару ове године, том приликом, у Новом Саду Матица српска у његову част приредила је свечаност. У њеном Летопису Ковијанић је почео да сарађује још 1926. год. Промовисана је нова књига његових радова «Књижевна проучавања — Његош, Мажуранић и Народни пјесник».¹ Ковијанић је још од 1940. год. почео да сарађује у «Гласу Боке» у којем је објавио неколико чланака и пјесама на бокелске теме.² Неке радове штампао је и у нашем Зборнику.³

Ковијанић је рођен у селу Бурђевина код манастира Мораче 31. децембра 1895. год. Основну школу је учио у сусједном селу Липово и у ман. Морачи 1903—1908. год. Гимназију је похађао у Цетињу од 1908. до 1912. Редовно школовање му прекидају ослободилачки ратови. По угледу на свога оца, ратника са златном Обилићевом медаљом, седамнаестогодишњи Ристо учествује у балканским ратовима као бак добровољац 1912—13. год. Био је у саставу јединица на Мојковцу, у Бијелом Пољу, Бранима, Пећи, Баковици и Скадру. По завршетку рата, опет у Цетињу наставља школовање и завршава пети и шести разред гимназије. У то доба предају му угледни професори др Никола Шкерковић, Душан Вуксан, Душан Букић и Стеван Радосављевић, који су код вредног и интелигентног гимназисте пробудили интерес за науком. Први свјетски рат поново му прекида наставу.

¹ На овој свечаности о слављенику и његовом стваралаштву говорили су др Љубомир Дурковић и Живан Милосавић. Ковијанић је својевремено био професор Младену Лесковићу, Браниславу Бурђеву и другим научницима. В.М. У част Риста Ковијанића, «Политика» 15. фебруар 1986. с. 11, М. С. М. Јубилеј Риста Ковијанића: Приврженик истине, «Политика», 22. фебруар 1986.

² Војислав Бољевин-Вулековић, Библиографија радова и био-библиографија проф. Риста Ковијанића, Зборник Которске оскрше Друштва историчара Црне Горе, Котор 1980, св. 2, с. 103.

³ В. Бољевин-Вулековић, Библиографија ... с. 110. и 112.

У овом рату учествује у борбама на Грахову, Пљевљима, Горажду, Палама, Гласницу и Мојковцу. Приликом капитулације ухашен је и сprovedен у заробљенички логор у Нађмеберу у Горњој Мађарској, данашње Чалово у Чехословачкој. Овдје је остао све до ослобођења 1918. год. и преживио све логорске ужасе глади, тешких болести и умирања својих сабораца. Све те страхоте доцније је описао у књизи «Нађмеберска долина смрти». За учешће у ослободилачким ратовима одликован је Споменцима 1912—13. и 1914—18.

Одмах по ослобођењу настојао је да надокнади изгубљене године школовања. Слушао је у Београду на течајевима предавања из виших разреда гимназије.

Тада му је књижевност предавао Јаша Продановић. Матурирао је 1919. год. у Другој београдској гимназији. Од 1919. до 1923. год. студирао је на Философском факултету Београдског универзитета. Слушао је предавања Павла Поповића из југословенске књижевности, Богдана Поповића из упоредних литература, Белића из српскохрватског језика и Владимира Боровића из историје југословенских народа. Дипломирао је 1923. год. Наставничку службу почео је у Сомбору, а продужио је у Новом Врбасу. Професорски испит положио је 1927. год. Исте године одлази у Братиславу и на Универзитету Јана Коменског постаје лектор српскохрватског језика и књижевности. На овој дужности остаје све до 1939. год., када су му ратне невоље омеће даљи рад. Ово је доба његовог врло плодног научног стваралаштва. У току дванаест година проведених у Братислави, Ковијанић је доста написао у нашим и словачким часописима. Нашу културну јавност упознаје са значајним догађајима и личностима из словачке историје, а Словаке са нашим културним збивањима. У Братислави пише о Мирослављевом јеванђељу, о Видовдану, о Јовану Јовановићу Змају и Словацима, југословенском дипломати Аптону Вранчићу, кнезу Михајлу и Људевиту Штурму, Карашићу, својим професорима Поповићима и Боровићу и многе друге теме из наше историје и књижевности. По повратку у отаџбину једно вријеме је радио у Државном архиву у Београду. Од 1940. до 1941. год. је на дужности директора Которске гимназије. За то врло кратко вријеме, а особито у првим мјесецима италијанске окупације, проф. Ковијанић показује своје родољубље, стручно знање и храброст. То се нарочито испољило у његовом достојанственом ставу приликом матурских испита. У говору матурантима указао им је на тешку и одговорну ситуацију и позвао их да остану вјерни своме народу, јер «најсветија је служба своме народу и отаџбину». Издао је матурска свједочанства на југословенским формуларима, писана ћирилицом и српскохрватским језиком. На све опомене италијанског префекта да то не смије радити и да свједочанства повуче, Ковијанић је остао упоран. И када га је префект позвао

на одговорност и запријетио му полицијским казнама, остао је непопустљив. На наредбу шефа полиције да префекта поздравује »римским поздравом«, Ковијанић је то енергично одбио. Префект му је запријетио затвором и затражио да поднесе оставку. Послије подношења оставке, убрзо је ухапшен. Из которског затвора спроведен је на брод у ланцима у групи од стопедесет Бокеља и интерниран у логору Преза код Тиране.

По ослобођењу почиње његов дуги и врло плодни истраживачки рад у Которском архиву. Тековине тога мукотрпног труда објелодањене су у низу његових значајних књига, студија и прилога по разним југословенским часописима и научним зборницима.

Ковијанић је почео да пише и објављује још 1921. год. Тала сарађује у реномираном часопису »Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор«. Од 1926. год. радове му објављује Летопис Матице српске. А од 1928. год. пише у цетињским »Записима«. Још од првих година рада запажене су вредности његових прилога науци, зато је доста рано почео да стиче и признања. Одликован је у току од 1927. до 1937. год. ордемом св. Саве петог степена, Југословенске круне четвртог реда и Бијелим орлом Чехословачке четвртог степена. Осим тога постао је члан многих научних установа, почев од чланства у Историјском друштву Војводине још 1927. и чланом, страним сарадником Шафариковог ученог друштва у Братислави, које постаје Словачка академија наука, па до почасних и радних звања у многим југословенским научним установама од САНУ до многих удружења и друштава. Одликован је за »педagoшки и књижевно-научни рад« Медалом Универзитета Коменског и Златном медалом Словачке академије наука. Тринаестојулску награду добио је 1970. год. »за дугогодишњи научни рад и остварене резултате«. Према истраживањима његових био-библиографа, Ковијанић је написао преко четири стотине разних прилога »од којих око 230 научних радова и преко 170 научно-популарних и публицистичких чланака и ситних прилога. Сарађивао је у скоро 60 југословенских и чехословачких научних и књижевних часописа, годишњака и зборника и у 20 дневних и недјељних листова«.⁴

⁴ Прва библиографија радова проф. Ковијанића од 1921. до 1965. објављена је у Зборнику Матице српске за књижевност, XIV, Нови Сад 1966. св. 1. с. 194—201. Вулековићев био-библиографски рад је знатно опширнији и детаљно обрађује писмену биографију, библиографију и литературу. Зборник Которске секције .... Котор 1980. с. 95—116. У току читавог нашег излагања обилно смо се користили биографским и библиографским подацима, везаним за нашу тему. У вези са тешким условима Ковијанићевог школловања, ометаним честим ратовима, наводимо овдје ријечи његовог савременика и вршњака Милана Кашанина, који о томе пише: »Ни двадесет година нисмо имали кад нас је рат завладао и повео кроз свет. Сувише нагло, сувише бурно познали смо смрт и живот, заменивши девојку нупком и универзитет шатором«. Из чланка »Сломљена

Доласком у Котор, Ковијанић је почео да се бави дугим и упорним архивским истраживањима прошлости нашега краја. Овај рад је и посвећен његовом научном и књижевном стварању са бокељским темама, које дуго траје и доноси велике научне и умјетничке плодове.

1. ТУМАЧ МИТА И ЛЕГЕНДЕ

*«Нема легенде без жива човека,
нити историје без митских података»*
Исилора Секулић

У проучавању далеке прошлости Котора и његове околине, Ковијанић се користио митовима и легендама, које казују усмена предања о постанку овога нашег старог и знаменитог града. Све легенде добро је разматрао и упоређивао их са класичним праизворима, сачувањим у античким књижевним дјелима. У тим предањима о постанку града укрштају се позната класична казивања са маштом народног анонимног ствараоца и приповједача и чине нове композиције легенди у којима се ипак разликују елементи антике од народне епске традиције. Писан у својим радовима проучава и тумачи пет познатих легенди о постанку и значају Котора. По његовим ријечима «У погледу легенди, ниједан град наше земље не може се, ваљда, такмичити са Котором... Све ове легенде имају своју изванредно привлачну лепоту књижевних мотива... Све оне имају своју историјску подлогу, заправо, оне су ехо далеке прошлости, дочаране и зачињене људском маштом и преливене поезијом.» У своме излагању приказује садржину свих ових легенди и даје им свој коментар. За постанак самог града везане су двије легенде. По ријечима проф. Ковијанића «Обије су давне, обије историјско-номорске. Кад су постале не може се знати. Једна је везана за личност грчког мита, а друга за личност наше историје из доба предкосовско». У првој легенди налази се «траг легенде да су Колхиђани, по завршетку потјере за Јазоном, који је са најбољим грчким јунацима, претео им Златно руно, осно-

---

генерација», М. Кашанин, Погледи и мисли, Матица српска, Нови Сад 1978, с. 185. О Ковијанићевим професорима Поповићима изречен је компетентни суд. Тако је Богдан Поповић био «широке културе и велике ерудиције, прави наш књижевни критичар, који је спојно књижевну и уметничку критику... Био је, пре свега, покретач, аниматор и васпитач, па су га критичари упоређивали са Доситејем Обрадовићем», Јован Деретић, Историја српске књижевности, Полит, Београд 1983, с. 433. По мишљењу М. Кашанина, његов утицај «био је велик, заслуге огромне», Кашанин, и. д. с. 175.

Павле Поповић је значајна појава у развоју српске књижевне историје, а још значајнији је његов утицај на многобројне нараштаје студената који су пролазили кроз његов семинар», Ј. Деретић, и. д. с. 441.

вали Котор». По мишљењу Ковијанића »То је прича из мита о Аргонаутима, из које су узети неки елементи за ову легенду.« У тумачењу овог мита и легенде, која је из њега настала, писац уочава податке да су Котор и Будва основани прије Тројанског рата. У овом раду детаљно је испричан мит о Аргонаутима и освијетљен историјско-књижевним тумачењем. Писац закључује да је Златно руно »симбол богатства које се постиже поморском трговином и престижем на мору. Колхићани су били племе Феничана, који су, као и Грци, имали више државина. Они су били развили поморску трговину по околним морима, што симболише спјев о Аргонаутима«.

У контексту приказивања прве легенде о постанку Котора, писац је укомпоновао и легенду о постанку Будве, иначе познату по феничанском краљу Калмосу, који је трагао за сестром Европом, љепотицом у коју се Зевс заљубио и пренио је на наш континент. У том трагању за њом са женом Хармонијом, основао је Будву. У тумачењу друге легенде о постанку Котора, која је као млађа поникла у машти народног приповједача и коју је својевремено Караџић чуо у Боки Которској и записао — полази од историјских чињеница. То је позната легенда о тору, поред кога се, послје пролази Рисна у море, почео зидати нови град и по тору добио име Котор. Ова легенда »спомиње цара Душана, који гради овај град, па му је вила казала да је оно сама врлет, него нека гради доле, крај залива«... Вук је трагао и за народном пјесмом о томе, која се пјевала у Котору, али није нашао ниједног пјевача о њој док се ту бавио. Једна верзија те пјесме објављена је доцније (према испису проф. Игњатија Злоковића из календара »Дубровник«) по којој вила са вјетује цара Душана да гради град уз морску обалу, јер

»Ту има коњу понгришта,
а спњему мору присташишта«.

»Легенда је везана за име нашег славног владара, те је постао легендаран, за доба највећег процвата Котора, за доба Которана, српских протовестијара. Из тога проистиче смисао и љепота легенде, ма колико она била историјски нетачна у погледу постанка града. Ипак, то је одјек извјесних историјских збивања, сачуваних у сјећању народа... Котор је био »краљев град«, како је то уклексао на Дечанима и сâм Вита Которанин. Отуда га Душан у повељи својој назива својим »славним и столним градом«. Обнову Котора, који је био порушен, »у доба Велике сеобе народа, легенда везује за најмоћнијег српског владара Душана, који настоји за политичким и културним наслеђем Византије. Зато је и послушао грчку пестинградску вилу да град зида на обали мора, да пође трагом грчке поморске традиције. У суштини то одговара историјској истини. Котор је заиста био

главна вратница средњовјековне српске државе, њена главна трговачка лука у размјени добара са Западом. Легенда то каже». Писац износи још једну легенду која је »везана за доба грчке колонизације«. Ковијанић мисли да је настала у доба византијске доминације овим предјелима, а најкасније у току хуманизма. По казивању аутора у литици Пестинграда, којег је опјевао у прози и стиху, »налази се неприступачна пећина 'Вилина', у којој живи грчка вила Алкима (Снежана). У непосредној близини пећине, са стране врха, налази се природна прераст, као камени мост. То су 'Вилина врата'. Кроз њих пролијећу ловћенски орлови и покличи ловћенских пастира. У народу се прича: »Вила живи у невидљиве дворе. Каткада у зору може се видијети да вила сједи на прагу Врата и чешља своју свилену косу златне боје да је сплете у дуге плетенице. Могу је видијети само њени љубимци-пјесници и љубитељи природних лепота и уживати у том дивном призору. Она ту чека на долазак своје златне лађе, која пристаје при прагу камених Врата, да се њоме провезе по мору» . . .

»Кроз Вилина врта може се видијети двапут у години Сунце и Мјесечев сри, који личи на златни чамац. Отуда је пошла бајка о вилиној златној лађи. Тој појави дао је астрономско објашњење Лав Нетовић (Астрономско тумачење једне которске бајке, Наука и природа, Београд 1952. год.)«

По тумачењу проф. Ковијанића »Ова грчка вила је оличење живе традиције о прастарој грчкој насеобини под Пестинградом у поморству од давнине.«⁵ . . . Поред ових легенди, које су понекад као ова посљедња и она прва директно потекле из митолошких композиција, Ковијанић је протумачио и остале двије, које нијесу у вези са постанком Котора него говоре о њему као постојећем знаменитом граду, чија је улога уткана у живот српске средњовјековне државе. Оне се односе на личности наших јунака из епске поезије и историје. То су легенде о Марку Краљевићу и Милошу Обилићу. Тако је, по легенди, Марко испробао своје оружје у Котору »над извором Гурдића, као што је Херкул пробао своје на извору Дунава. Својим топузом разбио је огромну стијену, а својим мачем располутио каменито брдо поред те стијене. По другој, Милош се опкладио да ће својим златним шестоперцем пребацити преко катедрале св. Трипуна. И кад се његов »тешки буздован« вратио из висине срушио је кнежевске («банове») дворе. Легенда о Милошу развијена је у десетерцу народног епа.«⁶ Ковијанић и касније у својим радо-

⁵ Ристо Ковијанић, Поморско језгро у которским легендама, Годишњак Поморског музеја, Котор VII/1958. с. 15—22. Сви наводи у тексту цитирани су по овом раду.

⁶ Поморско језгро . . . с. 15—16.

вина помиње и коментарише ове легенде.⁷ У закључку свога горе поменутог рада о значењу которских легенди у поморском и привредном животу града, писац се осврће на квалитете и улогу легенди у историји и књижевности: »Легенда обједини вишевековне историјске догађаје и збивања, згусне их у епоху, а епоху даде у једној причи, заодјенутој маштом, надојеној поезијом, протканом митом историјске истине. У суштини даје само оно што је битно. У средиште приче поставља се историјска личност или епски народни јунак или светитељ или неки знаменити град... Легенда је синтеза традиције, у извјесним случајевима она допре даље од чињеничких доказа, који су избјегли или измакли историји. Историјски догађаји стародрећних времена претварају се у легенду, утапају у мит, који је истина о животу, слика живота, поетично сјећање на оно што је некад било... Легенда полази од истине, казује истину у преносном смислу, чак и онда кад прође у митску симболику. Поред тога, легенда има привлачну драж љепоте, да би могла живјети вјечно«.⁸

Занимљује читаоца колико писац познаје античке митове и легенде и како их објашњава у склопу наше домаће усмене традиције и епске поезије. Ковијанић располаже великим познавањем класичне историје и књижевности као и нашег усменог и писаног књижевног стваралаштва, зато и може тако солидно да изграђује компарације и даје тумачења.⁹

2. ИСТРАЖИВАЧ АРХИВСКИХ ИЗВОРА

*«Историја је сведок времена,
светлост истине, живот успомене,
учитељица живота и вестница дав-
нине»* Цицерон

Проф. Ковијанић је познавао ову изреку великог писца и оратора, као и класично научно начело »Sincera et studio« прије него што је почео да се бави науком. Читав његов живот и рад заиста свједоче да је био и остао »приврженик истине« (Политика 22. II 1986). Несумњиво, да је на његово интересовање за историјске науке и проучавање архивских извора дјеловао и ње-

⁷ Р. Ковијанић, Вита Котораши, пенмар Дечана, Нолит Библиотека »Портрети«, Београд 1962. Легенде о постању Котора с. 73—78. У Которској секцији историчара Ковијанић је у прољеће 1959. год. држао предавање о овим легендама. Постично их обрађује и у књизи »Которски медаљони«, друго допуњено издање, Београд 1980. с. 23—34.

⁸ Поморско језгро... с. 21.

⁹ Драгослав Алдмовић, Драж легенди, разговор са Р. Ковијанићем, »Политика« 21. август 1977. Митолошке елементе и легенде уткива и у своја поетска вивења бокелских предјела у збирци »Сунчани акварели Боке, Летошисе Матце српске, кил. 424, св. 1—2, јули-август 1979, с. 3—4, 6, 10, 16, 21, 25. С правом ошомње Ковијанић да »ове легенде не треба

гов угледни професор са катедре пок. Владимир Боровић. Ковијанић је уочи другог свијетског рата једно кратко вријеме радио у Државном архиву у Београду. А од 1950. до 1962. год. непрекидно ради у Которском архиву. Ту је открио велико научно благо које су прије њега дјелимично користили поједини научници, међу којима овдје спомињемо Антона Милошевића и Ива Стјепчевића, који су читали ова документа и о њима писали, особито Стјепчевић са својим познатим дјелима »Катедрала св. Тришуна у Котору« и »Котор и Грбаљ«.

Још 1941. год. објавио је проф. Ковијанић чланак о Милошу Белмужевићу, мало познатој личности из наше средњовјековне прошлости.¹⁰

Неколико година сарађује са Стјепчевићем у истраживачком раду и заједничком објављивању научних прилога, од којих су неки и двотомне књиге. Низ ових студија и чланака заједнички су писали и објављивали до 1958. год. Отада Ковијанић самостално публикује.¹¹

У првом од тих заједничких радова се констатује да се »архивска грађа тек почела проучавати и обрађивати; обилује драгоценим подацима о поморству Боке. Ти подаци су разноврсни: о набавци, продаји, сувласништву изградњи и оправци бродова, о превозу робе на линије ближе и даље пловидбе, о борбама, гусарским нападима и бродоломима, о бродоградилштима и бродоградитељима, о заповједницима которске ратне галије, о поморским капетанима и морнарима«. Сва ова грађа писана је на латинском и италијанском језику и чека научне раднике који ће почети систематски проучавати и обрађивати поједина питања из те области«.¹²

препустити забораву, занемарити њихово значење, заноставити их, потцјенити или једноставно одбацити. Оне оличавају једну историјску слику: преузимање поморско-трговачког првенства Грка од Феничапа у области Средоземља и на Јадрану (осимболичено у прелетимању Златног рупа) Поморско језро... с. 18.

¹⁰ Тргом Милоша Белмужевића, славног бокелског појвода (после него г-ђи Еми Стефановић) Глас Боке 4, I 1941. с. 2—4. О Милошу Белмужевићу види В. Боровић, Белмужевић Милош, Ст. Ставојевић, Народна енциклопедија С.Х.С. том I с. 146. Историја српског народа, Српска књижевна задруга, Београд 1982, књ. II с. 377—379, 381—382, 458—460, 503, 540.

¹¹ В. Болевић-Вулековић, Библиографија... 104—106

¹² О поморству Боке (XIV—XV в.) Годишњак Поморског музеја у Котору, 1952, с. 59. Овај рад је изашао у два броја овог Годишњака 1952. с. 59—66, 1953, с. 8—34. Из области поморства објавио је више радова. Которска галија у одбрани Молоне (1500. године) Годишњак Поморског музеја у Котору 1954, с. 25—30. Јероним Бизанти, јунак од Лепанта (1571. г.) Годишњак Пом. музеја... 1954, с. 31—35. Од великог значаја за проучавање поморства Котора и околине је његова врло документована и опширна студија »Једрењаци которске луке« Годишњак... 1956, 5—12; 1958, 17—31; 1959, 35—56; 1960, 31—52; 1964, 19—31; 1965, 5—20; 1966, 35—50, 1967, 33—45. Приказан је поморски живот Котора у 14. и 15. в. и његова привреда, врсте једрењака, бродоградилштва, заповједници, поморини и

О которским пјесницима-хуманистима још 1953. год. самостално објављује значајни прилог равен на основу добро проучене архивске грађе.¹³ Ковијанић се дуго бавио изучавањем њиховог стваралаштва и приказао их као которске грађане и књижевнике.¹⁴ За ове и све друге његове научне радове, који су не само бројни него и врло значајни по драгоцјеним открићима, требало је стрпљења, ситузијазма, дугог и мукотрпног архивског труда у прочитавању разноликих рукописа которских нотара и тадашњег језика и правописа. Пред истраживача су се појављивала и тешко општењена документа која је требало дуго и савјесно проучавати. Често се губио траг поједишних догађајима и личностима, јер су недостајале фасцикле за више година.

У сарадњи са Стјепчевићем проучио је и објавио грађу о хајдучима у Боки Которској. У судско-нотарским списима Которског архива пронашао је податке за деветнаест хајдука, који се по именима помињу. Нарочито се задржава на материјалима о Јову Сикимићу из Херцеговине и Бају Николићу-Пивљанину, и о њиховом боравку у Боки.¹⁵

Из студија и мањих прилога приказује друштвени живот средњовјековног Котора, његове кнежеве у доба самосталности града и изумирање властеле.¹⁶

Након врло упорног истраживачког рада у заједници са Ивом Стјепчевићем објављује 1957. капитално дјело «Културни живот старог Котора» (XIV—XVIII вијек) од великог значаја.¹⁷ Први пут пред научну јавност појављује се овај наш славни град са ликовима својих угледних грађана и њиховим разноликим

бродоградитеља, од којих су већина словенског порекла. Посебан рад о бродоградитељима је «Которски бродоградитељи друге половине XVI в. «Годишњак...» 1969. 43—56.

¹³ Которски пјесници-хуманисти, Стварање, Цетиње 1953. св. 1—2, с. 51—60.

¹⁴ Књижевни рад у Боки Которској у средњем вијеку, Стварање, Цетиње, 1954. св. 1, с. 64—70; Просвјета и књижевност Котора, Илустрована монографија «Котор», Загреб 1970. с. 106—122; Књижевност Котора, Которска секција друштва историчара Црне Горе (Споменица) Котор, 1970. с. 93—131. За Лексикон писача Југославије обрадио је у енциклопедијским јединицама прилоге о пјесницима Борбу и Маријану Бицанти, Ивану Боша-Боларису, Фрању и Вићентију Бући и Драгу Камилу. В. Бољевић-Вулековић, Библиографија... с. 104, 110—111. О њима пише и у књизи «Которски медаљони», Београд 1980, друго допуњено издање с. 161—171.

¹⁵ Хајдуци у Боки до Морејског рата, Историјски записи, X, Цетиње 1954. св. 1, с. 162—187.

¹⁶ Изумирање которске властеле, Историјски записи, 1956. св. 1—2, с. 330—332. Которски кнежеви у доба самосталности, Историјски записи 1958. св. 1—2, с. 143—164. Помени о првим библиотекама у Котору, Зборник Матице српске за књижевност, IV—V (1956—1957) Нови Сад 1958. с. 232—33, Библиографија, 106.

¹⁷ Р. Ковијанић — И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора (XIV—XVIII вијек) Историјски институт, Цетиње 1957. књ. 1. с. 210 + 4 фотографије; књ. 2. с. 124 + 5 фотографија.

дјелатностима из политичке, културне, уметничке и привредне активности. У свјетлости добро проучених докумената излазе на видјело дана давно умрли догађаји и личности, оживљени студиозним писањем ове двојице еминентних познавалаца которских писаних споменика. Захваљујући њиховом труду и знању, наука је обogaћена новим и врло значајним достигнућима. Писци нас овдје упознавају са најзначајнијим видовима живота овога града. Прво поглавље приказује Которску средњу школу, која прераста у чувену гимназију. Она је била равна онима у Дубровнику и Задру, била је и остала »најзначајнији културни споменик Боке«. Она је и »најстарија школа те врсте на подручју средњовјековне српске државе, уједињене Зете и Рашке.... Духовни живот и културни ниво Котора у средњем вијеку био је исти као у Дубровнику и Задру. Били су исти услови, исте могућности и исте потребе за школом... Котор је у 14. в. главна лука и најкултурнији град српске државе, тада најмоћније на Балкану. Кроз њоу средњи вијек он је био главна вратница Зете и Србије у њиховом додиру са западним свијетом и западном културом у живом свакодневном додиру са Италијом и Грчком.... Котор је тада имао све могућности, тада је био у своме расцвету«. ¹⁶ Од 1429. год. ова школа постаје права гимназија. Њу су похаћала дјеча которских грађана. Наставници су им били, углавном, из Италије, магистри и доктори наука, а доцније и синови роднога града. У раду се истиче списак наставника са биографским подацима, који су се сачували у рукописима старих градеких нотара. Много чега што ови научници нијесу пронашли, појео је зуб времена. Ова гимназија била је »тип опште средње школе културних народа Европе«. Токове рада которске гимназије писци прате и тумаче кроз сљедеће вијекове и у излагању нижу сачуване детаље. У истом поглављу приказан је културни живот града у књижевном погледу. У доба Ренесансе, Котор је »достигао врхунац свога духовног уздицања«. Ипак, то није било тако срећно и мирно доба, јер га Турци више пута опсеђају, а земљотреси и заразне болести угрожавају.

¹⁶ Културни живот... књ. 1, с. 5, 7. и 31. Неколико радова објавио је о которским запатлијама: Которски златари прве половине XIV в. Гласник Етнографског музеја, Цетиње 1961, с. 23—42; Трифун Которанин, московски златар, Гласник Етнограф. музеја, Цетиње 1964, с. 291—304; О мајсторима сребрне пале Которске катедрале, Старице Црне Горе, Цетиње 1968, с. 77—84; Андрија Изат, которски златар XV в. Зборник Музеја примењене уметности, Београд 1968, св. 12, с. 63—75; Которски златар Милко из Новог Брда, савременик Новака ковача, Бока, Зборник радова из науке, културе и уметности, књ. 1, Херцег-Нови 1969, с. 81—88; Златари Котора у доба самосталности (1391—1420) Историјски записи, Титоград 1978, св. 1—2, с. 155—174; Б. Бољевин-Вулековић, Библиографска... 106, 108, 110, и 112; Которски обућари прве половине XVI в. Гласник Етнограф. музеја, Цетиње 1962, с. 57—67; Обућари Котора у доба самосталности, Зборник Которске секције... 1973, св. 1, с. 119—133.

И поред толиких недаћа и губљења грађана од трусова и куге, ипак је XVI вијек «животно доба которске књижевности и културног живота, као и цвјетно доба которске гимназије. Котор (тада) има велики број школованих људи, који су могли водити један факултет, а камо ли средњу школу.»¹⁹ Спомињу се учени Которани, доктори наука на катедрама разних друштвених наука у Падови из племићких породица Бизанти, Болина, Бућа, Пима и др. У то доба у Котору «живи читаво коло пјесника-хуманиста, књижевно образованих, пјевају на латинском и италијанском, а мало и на народном језику, угледајући се на класике».²⁰ И све тако тече до судбоносне друге половине 17. вијека када катастрофални земљотреси разарају градове нашег јужног Приморја а Котору наносе тешке повреде и губитке. Тада Котор почиње да «економски слаби, властела се иселјава и дегенерише...»²¹ Остала поглавља овог знаменитог научног дјела приказују друге которске школе: сликарску, грчку са византијским сликарима, ауторима фресака и икона и грађевинарску са угледним домаћим немарима.²² Из которске грађевинарске школе појављују се у наше доба, освијетљени казивањима которских нотара, два знаменита човјека: Вита Трифунов Чучо и Обрад Десиславин Гамбе. Нажалост, ипак ови подаци о њима су оскудни. Вита Трифунов је био франјевац, на челу свога манастира на Гурлићу. Кроз вјекове и данас «монументална дечанска грађевина, умјетнички изведена, и њено сливено и израђено камење говоре о Вити и о приморским «каменоресцима», у првом реду которским мајсторима, који су се у то вријеме називали каменари и клесари. Аутори су пронашли неколико њихових словенских имена, као што је био и которски калуђер Вита.»²³ А Обрад Десиславин, Витин савременик, био је пројектант сребрног олтара цркве св. Николе у Барију, значајног умјетничког поклона краља Милутина.²⁴ Посљедње поглавље пре књиге овога знаменитог сциса, садржи драгоцјене налазе о легендарном Новаку ковачу. У првом одјелку се обрађује његова личност према предањима сачуваним у народној поезији. Прве податке о Новаку ковачу као историјској личности пронашао је Ковија-

¹⁹ Културни живот старог Котора, књ. 1, с. 49—50.

²⁰ Наведено дјело, књ. 1, с. 51.

²¹ Н. д., књ. 1, с. 80.

²² Н. д., књ. 1, с. 93—101; 105—138.

²³ Н. д., књ. 1, с. Ковијашин је и раније и доцније писао о Вити Которанину; Вита Которанин, немар Дечана, Историјски записи, 1951, св. 1—2, с. 95—114; Витин завичај, Стварање, 1959, с. 500—512; Ко су Обрад Десиславин Которанин и фра Вита, Историјски записи, 1962, св. 2, с. 103—114, Библиографија... 105, 107.

²⁴ О Обраду Десиславину је писао на више мјеста: Културни живот старог Котора, књ. 1, с. 105—115. Вита Которанин, немар Дечана, Београд, Нолит 1962, с. 219—231; Которски медаљони, Београд 1980, с. 83—84.

ишев професор Владимир Ђоровић у Дубровачком архиву, »али науци није пружио ниједну чињеницу«. ²⁵ По констатацији писца крајем 14. и почетком 15. в. »Котор је огромна ковачница, арсенал угрожене и отпорне Зете.« ²⁶ Они су у архивским записима пронађени преко деведесет ковача, од којих су неки били мачари, (сабљари) или мајстори оклопа и штитова. Многи од њих су били савременици Косовске и Маричке битке и за потребе средњовјековне Србије израђивали оружје. Нигдје до појаве ове књиге не спомиње се у едицијама српске средњовјековне архивске грађе Новак ковач и његов син Марко, осим у Которском архиву. По закључку писца »Сви историјски путеви ка историјском Новаку ковачу, овјековјеченом у народном епу, и све околности воде нас искључиво у Котор, у којему је у доба Краљевића Марка мачеве израђивао угледни ковач-мачар Новак Которанин«. ²⁷ У другом одјелку овога поглавља износи се сачувани архивски подаци о Новаку ковачу и његовом сину Марку. О Марковој радионици и његовом мајсторском пословању објављено је неколико детаља. Сазнајемо да је за потребе једног трговца израдио 600 мачева. Марков рођак Лука Паутинов био је трговац и дипломата и Зету је снабдијевао оружјем, свилом и разним тканинама. И остали которски мајстори, ковачи оружја, били су наши домаћи људи, о чему нам свједоче њихова словенска имена. У Котору су се израђивали: паншир-кошуља, оклоп, штит, шлем, стријела, копље, нож и мач »који су се огледали на Велбужду и Косову« а у овим биткама учествовали су и многи грађани Котора. ²⁸

У другој књизи поменутог дјела износи се низ драгоцених исписа о здравственој култури града. Спомињу се которски љекари, интернисти и хирурзи, као и стоматолози. У то доба Европом се шире лепра и куга, која је по Боки харала током 14. и 15. вијека. У склопу таквих околности, град је имао болницу, лепрозоријум и находиште, а карантин је постојао испред Бурџа у Веригама. Први љекари су били, углавном, из Италије, а доцније из Дубровника. Вриједним и зналачким истраживањем пронађена је најстарија апотека у Котору из 14. в., чији се амблем и до данас сачувао. Први которски апотекар био је из Венеције, а касније се спомињу и наши домаћи фармацеути. У 15. в. у граду се спомињу двије апотеке. Сачували су се спискови љекова и апотекарског посуђа.

²⁵ Културни живот старог Котора, књ. 1, с. 144.

²⁶ И. д., књ. 1, с. 146.

²⁷ И. д., књ. 1, с. 147—148. О Новаку ковачу и которским мајсторима оружја пише и доцније: Новак ковач из народне поезије, Завичај, Београд 1961, св. 26, с. 26—29; Новак ковач, Народно стварилаштво, Београд 1962, св. 4, с. 81—90, Которски медаљони, с. 91—98.

²⁸ Културни живот старог Котора, књ. 1, с. 151—161; 180—182.

Од нарочитог научног значаја и вредности је ово дјело, јер је истраживачким радом његових аутора откривено неколико знаменитих личности, грађана Котора, чије су заслуге уткане у живот средњовековне Србије.

Своја истраживања о Вити Которанину, немару Високих Дечана, Ковијанић допуњује и објављује у посебној књизи у оквиру једне врло успјеле научно-умјетничке композиције и низа излагања о личностима Србије из 14. в. са којима је фра Вита, са својом екипом которских градитеља, дуго сарађивао при подизању ове величанствене сакралне грађевине.²⁹ Писац је овдје врло хармонично ускладио научна истраживања и архивске записе са поетским духом и изразом. Његова запажања на ток догађаја у Србији тога доба и његов суз о појединим личностима откривају озбиљног научника и дубоког мислиоца о историјским збивањима у политичком и културном развоју наше тадашње државе. По његовој оцјени у појави манастира Дечана »сучелила су се и измирила три дуговладна освајачка стила: византијски, романски и готски, задахнути славенском ведрином и тополином«. У изградњи Дечана испољило се »јасно и разговетно о снази наших средњовековних мајстора-грађевинара, вајара и сликара, златара и резбара. Они знаше и умеле да у камену, у металу и дрвету, у живим бојама, које зборе, прикажу, оваплоте и овековече мноштво мотива из умишљеног и стварног живота свога народа и времена... Из сачуваних писаних которских споменика може се ишчитати да је у подизању српске средњовековне културе имао знатан удео културни и привредни Котор фра Вита и Николе Буће... Снагом генија народни песник је изградио еп о Косову и еп о Краљевћу Марку, створио на матерњем језику споменике вечне лепоте, сведочанство о размаху стваралачке снаге и способностима духовног узлета... И Дечани су песма испевана у камену. Ако је Грачаница на Косову савршена лирска песма... онда су Високи Дечани еп, снажни еп великог замаха... Вита Которанин испевао је дечански еп пола века пре косовског догађаја... Вита је подигао најгоростаснији и најраскошнији српски споменик средњег века... Дечанским епом Вита се овековечио и одужио својој отаџбини... »Витино дело пркосило је вековима. Високи Дечани су остали необориви. Над њима је бдио читав један народ... Вита је био песник иако није певао сонете као Микеланђело... Вита је у својој души носио поезију завичаја. Уметник је израз средине. Он уткива душу у своје дело«.³⁰

До Ковијанићевих открића о Вити се знало само толико да је био прогомајстор, на челу групе градитеља ове задужбине

²⁹ Вита Которанин, немар Дечана, Нолит, Библиотека «Портрети», Београд 1962. с. 270.

³⁰ Исто дјело, с. 5—6; 23—24; 65, 72.

краља Стефана Дечанског, и то према натпису уклесаном над јужним црквеним порталом. Проф. Ковијанић се овом књигом прихватио врло одговорног и замашног посла. Да би што боље приказао знаменитост подухвата которског протомајстора, провео је читаоца кроз све важније моменте српске средњовјековне државе, описао природне љепоте, културна и привредна богатства и значај предјела у којему је подигнута ова задужбина. За унознавање личности фра Вите дочарао је његов родни град из тога доба и његове дуге везе са српским владарима. Нарочито се задржао у истицању Витиног порекла, његове породице, његовог словенског имена и презимена. Побринуо се да наслика његов духовни портрет, јер његовог физичког лика не постоји сачуваног. Писац га оцртава на основу оно мало записаних детаља и својих размисљања у бдењима над старим папирима. По оцјени аутора Витино дјело »проговорило је језиком класике и савремености, језиком Балкана. Проговорио је заједничким изразом целе земље. Вита се надахнуо класиком и митом. Стварао је на основу дубоког унутрашњег доживљавања прошлости и традиције и доживљавања садашњине, њених стварности и стремљења. Дело је оживео дахом завичаја.«³¹ Писац наглашава да је Витина сарадња са умним и образованим српским архиепископом Данилом II, који је био »крупна личност наше културне историје средњег века — најкрупнија личност после личности Саве Немањића«, — пресудно дјеловала у грабењу и украшавању Дечана.³² У излагању о Витиној которској екипи грабевинара са којом је изводио ово замашно дјело пише у последњем поглављу ове књиге. Ту је посебни одјељак посветио Витином пријатељу и сараднику Обрадџу Десиславином, великом умјетнику и пројектанту. Овом књигом Ковијанић је изишо на свјетлост сазнања дотле непознате личности и заслуге ове двојице знаменитих Которана.³³

Кад овим истраживањима додамо сва она која смо споменули у приказу књига о културном животу старог Котора и низ осталих о угледним личностима, водећим грабанима и дипломатима на двору српских владара и осталим из области умјетности, културе и привреде, добијамо потпуну слику о значају Ковијанићевих научних достигнућа. Ковијанић је успио да марљивим истраживачким радом и научном обрадом тих резултата обогати нашу историјску науку својим драгоценим доприносима.

³¹ Исто дјело, с. 205.

³² Исто дјело, с. 53—54.

³³ Тако исто у разним својим радовима приказао је ликове которских грабана, познатих у дипломатији и привреди српске државе. Међу њима се истичу Тома Павла Томаша Драго, савјетник на двору краља Милутина и Стефана Дечанског, Трифун, Никола и Мисао Бућа протовестијари српских краљева.

Новија књига проф. Ковијанића «Которски медаљони» је врло успјела симбиоза научних резултата у истраживачком раду, енциклопедијски лапидарно исказаних и заодјенутим лирским изразима.³⁴ Снагом свога чистог и здравог језика и класично лијепог стила исковао је у њој осамдесет тема у осамдесет белтристички заокружених медаљона. Као што су которски златари златном жицом украшавали разне лијепе предмете и израђивали накит, тако је, слично њима, и овај учени писац златном жицом својих прича исплео архивске записе о личностима и догађајима из живота старог Котора. Тако су давно умрле појаве оживјеле задојене еликсиром лирске динамике. Овде цитирамо само фрагменте из два медаљона ради илустрације ове симбиозе.

У медаљону 53. «Доброслава свилопреља» пише: «Вјероватно, Доброслава је прела кудјељице од влакана свилених буба, гајених у приморским и другим крајевима... Радо замислимо да је била добра; да је њена словенска душа била мекана и топла, као њена свилена кудјеља; да је у своју жицу и вез уносила своју душу...» А у 27. медаљону «Слушкиње» описује оно доба овако: «Љети, кад извори ослане или пресуше, дуга поворка слушкиња, са крчазима и ведрима, у предвечерје, кретала се од Гурдића... пољаном ка Пучу, извору воде за пиће. Успут и код чесме разговарале су до миле воље. Једне су се хвалиле, а друге жалиле и јаликовале на своје газдарице и господаре.»³⁵

НЕИМАР ПИСАНЕ РЈЕЧИ

«Права поезија је једина права наука о човеку»

Бранко Лазаревић, Путокази, Крф 1918. с. 2.

«Уметник је израз средине. Он уткива душу у своје дело»

Р. Ковијанић, Вита Которанин, неимар Дечана, Београд 1962. ц. 72.

Стваралаштво проф. Ковијанића одликује се чистотом и љепотом народног језика, који се очувао, неокрњен туђиншти-

³⁴ Которски медаљони, прво издање Београд 1976. с. 164. Друго допуњено издање, Београд 1980. с. 176. Ових осамдесет медаљона симболишу осамдесет година ауторовог живота, које је био навршио још у децембру 1975. год. О овој књизи сам писац напомиње у поговору: «Сваки медаљон је заокружена цјелина; поређани један до другог дају слику давно прокујалог друштвеног живота града Котора», с. 173. О овој занимљивој научној едицији појавило се више написа у нашој штампи. В. Бољевић-Вулековић, Библиографија..., с. 115. Овдје спомињемо и приказ Војислава Бољевића-Вулековића, Ристо Ковијанић, Которски медаљони, друго допуњено издање, Историјски записи, 1981. с. 161—167.

³⁵ Которски медаљони, Београд 1980. с. 115—116. и 65—66.

ном, у његовом родном крају. То се нарочито запажа у његовој белетристици, у прози и стиху. Његове ријечи, које годинама записује у својим издавањима, снажне су и кристално јасне, живе и сликовите, као и бујница Светигоре, која овај горски моћни поток излива у хладној планинској зајенушеној води, па се стрмоглаво спушта у долину испред импозантне Богородичне цркве, немањичке задужбине Морачког манастира. Сав свој пјеснички труд подредио је утицају народног пјесника, кога је Његош најљепше опонашао. У својим пјесмама примјењује осмерац народних лирских пјесама и десетерац епа са незуром последије четвртог слога. По мишљењу ученог и талентованог естетe Милана Кашанина »Човек пише зато што је то један облик његова живота, што је то за њега олакшање, потреба и задовољство.«³⁶ А »за један језик није доста да буде само народни ни само леп; он треба да буде и богат, разноврстан и снажан.«³⁷ Само у крилу таквог стваралачког језика може да се раба поетска мисао и да се формира у стихове. Само такав језик може да буде посредник између пјесника и свијета, јер »поезија је занос у коме се открива лепота и тајанство света. Нема поезије без заноса ни приче без мита«. Права поезија је »креација, откривање новог света.«³⁸ По ријечима Виктора Игоа: »Песник треба да прима савете само од природе, истине и инспирације, која је такође истина и природа.«³⁹ А Сенека из искуства наглашава да је »свака уметност угледање на природу«. Према свему томе, »Срцем гледати и говорити, значи бити песник«. За све ове наводе налазимо увјерење и сагласност у Ковијанићевој поезији. Он је почео у старијим годинама да пише стихове. О томе сазнајемо из објављених пјесама. У размаку од 1945. до 1973. год. написао је свега десетак пјесама, од којих су неке богатог лирског тона. Штампано их је повремено у Зборнику Которске секције историчара. Његови стихови нас често подсећају динамиком и колоритом на пјесме Драгољуба Филиповића. Све су оне, углавном, посвећене природним лепотама Боке, њеној вегетацији и дражима блиставог поднебља. Неке од њих посветио је својим пријатељима, бокељски интелектуалцима. Ријетко је у стиховима приказивао личности и то само оне које су анонимне.

Ковијанић је и у поезији велики мајстор ријечи, врло надахнуто бира израз, жив и бљештав. Ту се најбоље огледа његов стил. Надахнути језик његовог родног краја је сам по себи поетичан и мисаон из којег се јавља особеност изговорење или писане ријечи. Из личности човјека и његовог талента раба се стил. То није интелектуална него умјетничка одлика. Зато је

³⁶ М. Кашанин, Погледи и мисли, с. 189. и 140.

³⁷ М. Кашанин, и. д., с. 163, 237.

³⁸ А. Шмауе, Проблеми романтизма, Мисао, Београд 1927/IX, св. 185-6. с. 68-69.

Бифон својевремено рекао: »Добро писати значи уједно и добро мислити, добро осећати и побра се изразити. Стил претпоставља сједињење и примену свих способности ума: идеје су темељ стила. Стил је сáм човек. Ако је стил отмен, племенит и узвишен, писцу ће се динити подједнако у свим временима, јер само је истина трајна, чак и вечна. Стил је леп по истинама које представља... Само добро написана дела прећи ће на потомство.«³⁹

Истина и љепота треба да образују стил као урбени дар ниспа. То су категорије изнад ефемерних оквира времена и простора, оне живе и дјелују у емпириском свијету, али су над ним по своме пореклу и значају. Одатле је и поезија по своме смислу и задатку исто таква, јер треба да црпи своју животну снагу на изворима истине и љепоте. Гете је разликовао божанску од демонске љепоте по њиховом пореклу и мисији. То се осјећа особито у поезији.

Ковијанић је, како сам наглашава у једној пјесми, доста касно почео да пише стихове:

»Чедо ведро једног позног сана
у хаљини класичнога кроја,
са берданом звјезданог роја,
нарцисовим цвијетом крунисана.«

Последњи стихови овог сонета то поново истичу:

»Грличница са брезове гране,
позни цвијет из јесени ране,
Жива вода херцеговског врела«
(»Моја поезија«)⁴⁰

Сасвим у духу народне поезије теку стихови у пјесми »Конављанка«:

»Конављанко, сестро моја мила,
ил' си нимфа или горска вила?«
.....
Ти си украс љупког женског соја.
Не могу се очи нагледати
младости ти опојног расцвјета.
.....
Поврнуте дуге плетенице
по плешима живо коло воде«.

³⁹ Из Бифопове приступне бесјеле »Расправа о стилу« у Француској академији 1753. год.

⁴⁰ Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, св. 3, Котор 1985, с. 62.

»И до паса шарене тканице
своју игру несташно изводе.
Струк танани као наде зрчак
вигу снагу покретима криши;
пас пед широк, од педи дугачак,
чудо дивно да струк не прекрши?«

.....
.....
»Нема ништа лепше на свијету
но нариси кад е мимозом цвате!
Ком ћеш, сестро, своју руку дати,
чије ли ћеш усрећити свате?
Не могу се очи нагледати.«⁴¹

Ови стихови пас подејећају на платно Марка Мурака на којем је приказана млада витка Конављанка усред винограда.

У овој збирци од неколико пјесама објавно је и четири сонета о Боки. Писани су у дванаестерцу са цезуром последије шестог слога. У првој строфи првог сонета пјева о »Невјести Јадрана« овако:

»Боко чарочарна, чедо нам Јадрана,
а Ловћена гордог заручнице китна,
осунчана, њежна, с давна славобитна,
вјечно млада, цвјетна небом изабрана«

А у трећој строфи овог истог сонета много је живља и раскошнија слика:

»Са раскошног свога звјезданог плашта,
заручник у њедра звијезде ти слива,
пољубаца жаром чело ти цјелива«

У трећој строфи другог сонета пјева, инспирисан поднебљен и митом:

»Кад заплони Мјесец преко тога неба,
звјездан окит оспе раскошна ти њедра,
отворе се копче златосрних уза.

И ушлове у њих свиленаста једра,
олимпијске пратње младог бога Феба,
Афродите јато златовласих муза«⁴²

Ова пјесма понекад губи своју поетску лепоту и то онда кад се подчињава историјској нарави. Међу овим стиховима, које

⁴¹ Зборник Которске секције... с. 57—59.

⁴² Зборник Которске секције... : 49—51.

објављује под насловом »Пјесме усхитне«, штампана је и врло опширна о оној фамозној Паскали Ивановић, пастирки из Баошића. Несумњиво има своју умјетничку вредност, јер даје врло успјеле описе природе и психички живот једне наше дјевојке, патријархално васпитане.⁴³ Познато је како је дошло до приповијетке »Паскала Ивановић« из пера Пјера Лотија. Против ове приповијетке својевремено је устао Сима Матавуљ, који је Лотија лично познавао, и осудио га за увреде нанесене, овим писањем, Бокељима.⁴⁴

Четири сонета под насловом »Савина« Ковијанић је посветио своме пријатељу пок. Петру Шеровићу, поводом Шеровићевог осамдесетог рођендана. Ови сонети имају особите описе бокељског поднебља и вјечно младе и живе природе. Овдје наводимо најимпресивније дијелове:

»Горди Ловћен, испод сљежне капе,
јопи не скида оковане токе;
у њедрима осунчане Боке
грије своје испружене шапе.

У Савину нитому загледаш,
у њезине цвјетног врта куте,
у лимуне и параиче жуте,
у лик њезин, чаровит и гледан».⁴⁵

Врло динамична и сликовита је пјесма о Прчању, посвећена дон Николу Луковићу о његовом осамдесетом рођендану, која је сва исткана од поплета у приморску вегетацију, особито у богатство боја његованог цвијећа.⁴⁶

У пјесми »Јадранови вали« описује буру у Бокељском заливу:

»Коњини бјела, бијели вали
.....
заливом Боке колоне обрни;
попусти беме сијењених жвали,
бињини бјеле своје огрни»....⁴⁷

⁴³ Баошићка (Паска Ивановић и Пјер Лоти) Зборник... с. 51—56.

⁴⁴ О овој Лотијевој приповијетки Матавуљ пише: »Тобож слика из бокељског живота, уистину измишљена гадост којом писац хоће да прикаже један угледни и питоми народ као стадо дивљака без вишег моралног принципа«. Биљешке једног писца, Сабрана дела С. Матавуља, књ. IV, с. 125—126. Станко Коран, Књижевни дјело С. Матавуља, Београд 1982, с. 334. В. мој рал »Матавуљеви записи о Бокељима«, Бока, Зборник радова..., књ. II, 1979, с. 337.

⁴⁵ Которска секција историчара (Споменшца) Котор 1970, с. 215—217.

⁴⁶ На истом мјесту, с. 193—194.

⁴⁷ Зборник Которске секције, књ. 2, 1980, с. 84.

Његова поетизована проза је много плоднија и богатија од стихова. Ту није био, као у стиховима, потчињен класичним формама метра и риме. Први такав напис објавио је у »Гласу Боке«. Цитирамо карактеристичне пасусе: »Сједимо под маслинама, жутим наранчама и лимунима рајског перивоја манастира Савине. На домаку горостасни Ловћен у бљештавим сњажним токама, са дивовским својим шанамма обгрлио је Боку, вјечно младу и поносну Невјесту своју. У том судбински сраслом загрљају, с главом у облацима, вјечно пркоси громовима и мирно броји вале низ пучину.... Двије манастирске Богородичине цркве приближиле се једна уз другу. Прва у древној скромности својој чува успомену на народног пастира Саву Немањина; друга у обновљеној красоти својој сјећања на ловћенско пастрче и савинско баче Рада Томова-Његоша".⁴⁸

Ковијанић је заљубљен у Ловћен, Пестинград и у Његоша зато их често спомиње у својим написима, поготов у збирци лирских импресија »Сунчани акварели Боке«. У описима Котора и околине и озвјезданог неба угледао се на знаменитог которског пјесника из 16. в. Ивана Бону Болариса, који је пјевао у латинским хексаметрима:

»Изнад града два близанца, Ловћен и Пестинград, сежу челом у звијезде«. У овој збирци, као на платну кичицом и бојама, описује својим чаровитим стилем љепоте Которског залива. Тако о Доброти пише, поред осталог, и ово: »Доброта је невјеста Боке... Одњихана је у бисерној шкољци; узрасла под маслинама и палмама. Умива се блиставим зорама Ловћена; купа у шумним пјенама мора, у млијечним потоцима пестинградске мјесечине, у таласима жарког сунца и азуру чаробних зоранака... Горе, уз камениту врлет ка планинским врховима раштркано повијено борје. Оно шуми пастирску идилу овог чувеног поморског насеља: стрлијечу испод борова шачице бијелих добротских коза... Доље, дуж обале, као бисерна зрна меке дугачке ојрлице, нижу се бијели двори прослављених поморских капетана, о којима пјева народни пјесник... У раним зорама и дугим подловћенским јутрима лице приморске љепотице блиста као роса.... Усхитно је поздрављају хорови раздраганих птица из њених гајева и вртова, осрмљена весла рибара... Поздрављају је лаконоге раноранке, кршне Заложанке и крушооке Његушице, везане вјековним стазама за которско пазарниште... О, како су добротске зоре и дуга блага јутра блажили запаљене груди Ловћенског Прометеја и освјежавали његово дубоко замршљено чело, кад је ту долазио на отпочинак и пијечење. Добротске бијеле руке превијале су и стављале мелец на љуте ране прослављеног четовође Никца од Ровина... И чим ишчезне и последњи пламичак са тјемена Пестинграда, муљевитом брзи-

⁴⁸ Божић под маслинама, Глас Боке, Котор 4, I 1941.

ном ће се спустити лакокрила грчка вила Анкима из свога вјековног пестинградског стана да нашу приморску љепотицу, весталку свога огњишта, огрне велом богиње Лете».⁴⁹

О Пестинграду са заносом пише: »У само праскозорје, чим се роди из пучице неког далеког мора, Сунце пољуби капу на његовом потиљку. Дуги часови ће проћи док га обасја оспријед, с чела. Љубиће се с њиме до каснога предвечерја . . . . Од памтивијека громовник на његово тјеме сина стрјеловите муње огња. Али он пркоси громовима и вјековима. Загледао се у морско огледало и у мирисна њедра Певјесте Јадрана, над којом вјечно бли . . . .«⁵⁰

Поред ових пејзажа, Ковијанић је насликао и портрете из бокелске прошлости. Од њих је најимпресивнији портрет »Пераштанка у маштању Његоша«. То је лик кћерке перанског капетана Мазаровића, у чијем је дому Његош био дочекан и утешен. О томе писац овако казује: »Мјесечево растопљено сребро слијевало се низ вајарски украшене балустраде балкона и низ њене сјајне црне витице, божански онојне као митске Беренике. Присебан и хладан, али љубопитљив и чежњив, Мјесец је успијевао да се провуче кроз густе косе маслина . . . али није успијевао да се провуче кроз густе плетенице Капетанове кћери, да завири у њена омамна њедра, топла и свјежа, бијела као млијечни цвијет сочне перашке агаве . . . Бјеласало се њено дивно грло као грло ласте . . . Чежњива мјесечина просијала је своје озлаћено сребрно споље по обалима њених рамена . . . љубила је њено зоролско чело, њена два лука обрва, изнад њених крупних црних очи.«⁵¹

Писац је композицијом расијеваних ријечи осликао физички изглед ове перашке уредне и чедне дјевојке, али нам није дочарао и њен духовни изглед . . . Овај опис нас дјелимично подсјећа на »Велику Изу«, платно Влаха Буковца, на коме је сликар, поред физичке љепоте, насликао и љепоту душе, несокаљене порошма. Ковијанићеве »Сунчани акварели Боке« препуни су пјесничког осликавања бокелске бујне природе и њених неутасивих чари.

Његов пјеснички таленат у стиху и прози и научна достигнућа остаће у историји нашег стваралаштва по својим открићима сачувана.

⁴⁹ Сунчани акварели Боке, Летописе Матице српске, Нови Сад 1979. књ. 424, св. 1—2, с. 5—6.

⁵⁰ Сунчани акварели, с. 18—19.

⁵¹ Сунчани акварели . . . с. 28.

Summary

THE BAY-OF-KOTOR PORTRAITS AND LANDSCAPES IN THE SCIENTIFIC AND POETIC WORK OF RISTO KOVLJANIĆ

Vaso J. IVOSEVIC

Prof. Risto Kovičanić has recently celebrated his 90th birthday and 65 years of scientific work. His education was interrupted by World War I in which he took part as a student-volunteer and spent two years in a prisoner-of-war camp. After the liberation of the country he read history and literature at Belgrade University. From 1927 to 1939 he held the position of lector at the Komnenski University of Bratislava, Czechoslovakia. He has been writing and publishing in numerous home and foreign magazines ever since 1921. In 1940 he came to Kotor as the headmaster of the secondary school. From 1950 to 1962 he was employed in the Archives of Kotor. The result of his study are numerous papers and articles. He also wrote several books; the most important among them are »CULTURAL LIFE OF THE OLD TOWN OF KOTOR« (two volumes), »VITA KOTORANIN, THE BUILDER OF DECANI« and »KOTOR MINIATURES«.

In his study he discovered and brought back to life many till then unknown figures and the work of prominent citizens of Kotor, such as the diplomats and businessmen of the Buca family, poet-humanists; Vita Cuco the builder Decani Monastery, Obrad Desislavin the smith of the silver altar in the St. Nicolas Church of Bari and the legendary armourer Novak Kotoranin, as well as many craftsmen, artists and teachers of the Kotor secondary school.